

PESZLEN DÓRA

Apollónios Rhodios: *Argonautika* 3. 616–824

Bevezetés Tordai Éva műfordításához

Amikor Athamas boiótiai király második felesége, Inó végezni akart Phrixossal és Hellével, Athamas első házasságából származó gyermekeivel, a testvérpár az aranygyapjas kos¹ hátán menekült el a veszély elől, melyet anyjuk, Nephelé küldött a megsegítésükre. Hellé a Bosporos felett átkelve leesett a csodaállat hátáról és a tengerbe fulladt, fivére viszont eljutott a Kaukázus lábainál fekvő Kolchisba, ahol az uralkodó, Aiétés vendégbarátságába fogadta, és feleségül adta hozzá egyik lányát, Chalkiopét. Egyes elbeszélések szerint az állat saját kérésére Phrixos feláldozta a kost Zeus Phyxios, a menekülőket segítő isten tiszteletére, értékes bőrét pedig az őt befogadó királynak ajándékozta. Így került a legendás aranygyapjú az Arés ligetének nevezett kolchisi tölgyesbe, ahol egy hatalmas kígyó őrizte.

Iason azt a veszedelmes feladatot kapta nagybátyjától, Iólkos királyától, hogy hozza el az aranygyapjút a hírhedten könyörtelen Aiétés birodalmából. Iason a legnagyobb hősokeket gyűjtötte maga mellé, és együtt vágta neki a kalandnak az Argó hajó fedélzetén. Ez volt a hérosok korának egyik legnagyobb vállalkozása.²

Apollónios Rhodios *Argonautikája* e történet legteljesebb ránk maradt elbeszélése, és egyúttal az egyetlen fennmaradt eposz a homérosi költemények keletkezése és Vergilius *Aeneis*ének megjelenése között eltelt hét-nyolcszáz évből. Az eposzt hosszú ideig nem sokra értékelte az ókortudomány: a hellenisztikus kori átmenet termékének vagy a homérosi eposzok puszta utánzatának tekintették. Az elmúlt néhány évtizedben azonban lényegében rehabilitálták a művet,³ hangsúlyozva, hogy az *Argonautika* nem puszta imitáció, hanem a homérosi motívumok kreatív újrafelhasználásával született, egyedi hangvételű mű, amelyet számos jellemzője nemcsak az ókortudomány, hanem a modern irodalomtudomány számára is érdekessé tesz.

¹ A római mitográfus Hyginus úgy meséli (*Fab.* 3. 1), hogy Poseidón egyik nászából született az aranygyapjas kos: miután elrabolta, juhvá változtatta Theophanét, s kos képében vegyült vele szerelembe.

² A mitikus történet összefoglalását lásd KERÉNYI Károly, *Görög mitológia*, ford. KERÉNYI Grácia, Bp., Gondolat, 1977, 344–364.

³ A fordulat nem köthető szerzőhöz vagy tanulmányhoz, a tendencia, az eposz iránti érdeklődés megélénkülése azonban, mint erre Reinhold F. Glei felhívja a figyelmet, jól látható, ha megvizsgáljuk a klasszika-filológia nagy bibliográfiája, a *L'Année philologique* köteteit. (A példa kedvéért *ad hoc* kiválasztott 1962-es lista a szövegkiadásokat is beleszámítva kilenc tételt sorol fel, az 1989-es tizennyolcat, a 2005-ös pedig huszonnégyet.) Az Apollónios-kutatás irányairól bővebben lásd Rheinhold F. GLEI, *Outlines of Apollonian Scholarship 1955–1999 = Brill's Companion to Apollonius Rhodius: Second, Revised Edition*, eds. Theodore D. PAPANGHELIS, Antonios RENGAKOS, Leiden – Boston, Brill, 2011, 1–28.

Apollónios költeménye – noha még csak egy viszonylag szűk, tudományos körben – Magyarországon is egyre nagyobb figyelmet kap. Míg a korábbi időszakban legfeljebb egy-egy részlet műfordítása készült el,⁴ az utóbbi két évtizedben sorra jelentek és jelennek meg az *Argonautikával* (is) foglalkozó tanulmányok. A legfontosabbak Szepessy Tibor, Horváth Judit, Pataki Elvira, Solymosi Benedek tanulmányai,⁵ de Ferenczi Attila Valerius Flaccus latin nyelvű *Argonauticájáról* szóló könyve⁶ is behatóan foglalkozik Apollónios művével mint a római eposz görög mintájával.

Ami a magyar nyelvű fordításokat illeti, az *Argonautika* 1877-ben jelent meg Szabó István műfordításában, *Aranygyapjas vitézek, vagy Apollonius Rhodius Argonauticonja* címmel. Ez mindmáig az egyetlen teljes magyar nyelvű kiadása az eposznak, de a fordítás veretes, archaizáló nyelvezete nehézkessé teszi a megértést a mai olvasó számára. A *Görög költők antológiájában* 1959-ben Devecseri Gábor, majd 1982-ben Devecseri mellett Majtényi Zoltán, Meller Péter és Kárpáty Csilla fordításában részletek jelentek meg az eposzból, a teljes mű fordítása azonban továbbra sem olvasható modern magyar nyelven. Tordai Éva formahű, új *Argonautikája* ezért mindenképp hiánypótló lesz, azonban a műből eddig csupán részletek láthattak napvilágot,⁷ kiadó hiányában a teljes megjelenésre még bizonytalan ideig várni kell.

A Kr. e. 3. századra datálható eposz jóval rövidebb, mint az *Ilias* vagy az *Odyseeia*:⁸ nem egészen hatezer (összesen 5835) hexameteres sora négy énekre tagolódik.⁹ Az első ének az Argonautáknak nevezett héroszok katalógusa után indulásukat és első kalandjaikat, a második a Kolchisba vezető út további viszontagságait beszéli el.

⁴ Vö. *A magyar ókortudomány bibliográfiája 1976–1990*, szerk. BELLUS Ibolya, Bp., Balassi, 1996.

⁵ SZEPESSY Tibor, *Theokritos és Apollónios Rhodios Héraklés-portréja*, Antik Tanulmányok, 1999/1–2, 67–99; HORVÁTH Judit, *A szirének életrajza az „Argonautika”-ban*, Holmi, 2010/4, 444–453; PATAKI Elvira, *Eredetmítosz és metapoétika Apollónios Rhodios Makris-elbeszélésében* (*Argonautica* 4. 535–551; 982–992; 1128–1140; 1170–1181), Antik Tanulmányok, 2013/1, 25–51; SOLYMOSSI Benedek, *A Médeia-szerelem tragikus vonásai az Argonautika harmadik könyvében*, Antik Tanulmányok, 2016/1, 33–57.

⁶ FERENCZI Attila, *Valerius Flaccus és az epikus hagyomány*, Bp., Argumentum, 2003.

⁷ Tordai Éva *Argonautika*-fordításából a következő tanulmányokban olvashatók részletek: HORVÁTH, *i. m.*, 444–453; BAJNOK Dániel, TORDAI Éva, *Kirké = Az Olympos mellett: Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban*, szerk. NAGY Árpád Miklós, Bp., Gondolat, 2013, 633–639; HORVÁTH Judit, *A szirének „életrajza”: Apollónios Rhodios: Argonautika IV. 891–919 = Tengeristennő az Olymposon: Mítoszok szóban és képen*, szerk. HORVÁTH Judit, Bp., Gondolat, 2015, 178–187; PATAKI Elvira, *Varázsdal, antizene és apoteózis: Apollónios Rhodios szirénjei = Tengeristennő az Olymposon, i. m.*, 188–201; PESZLEN Dóra, „Csecsemőkorod óta...”: *Thetis életrajza Apollónios Rhodios Argonautikájában = Tengeristennő az Olymposon, i. m.*, 217–234; PATAKI Elvira, *A pástor és a szirének: Megjegyzések Apollónios Rhodios Butés-elbeszéléséhez* (*Arg. IV, 885–921*), Antik Tanulmányok, 2016/1, 1–32; APOLLÓNIOS RHODIOS, *Argonautika II. 1030–1230* (Tordai Éva fordításában, Peszlen Dóra bevezetésével és jegyzeteivel), Ókor, 2016/2, 71–75; APOLLÓNIOSZ RHODIOSZ, *Argonautika: A lémnoszi nők*, Kalligram, 2017/1, 56–69.

⁸ Terjedelme az *Ilias*énak mintegy a harmada, és valamivel kevesebb mint az *Odyseeia* fele.

⁹ Az eposz ismertetéséhez, valamint a magyarázatokhoz használt kommentárok: APOLLONIOS VON RHODOS, *Die Fahrt der Argonauten*, hg. Paul DRÄGER, Stuttgart, Philipp Reclam jun. Verlag, 2010²; APOLLONIOS OF RHODES, *Argonautica: Book III*, ed. Richard L. HUNTER, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

A hősök – sok egyéb kalandjuk közt – megszabadítják a rettenetes Harpyiáktól a vak jóst, Phineust, aki hálából jóslatot mond nekik: elárulja, hogy elsősorban Kypris, a szerelem istennője lesz segítségükre küldetésük teljesítésében, de további külső támogatást is remélhetnek. És valóban, Arés szigeténél kimentik a tengerből Phrixos és Chalkiopé hajótörést szenvedett fiait, akik így szintén az Argó hajósaivá, kolchisi kalandjaik során pedig segítőkivé válnak.¹⁰

A harmadik könyv cselekménye már Aiétés király birodalmában játszódik. Itt jelenik meg Médeia is, Aiétés lánya, Hélios napisten unokája, Hekaté varázslásban járatos papnője. Ez utóbbi tulajdonságára utal az eposzban kétszer is előforduló, Homérostól ismert *polypharmakos* jelző. A görög *pharmakon* szó egyaránt jelenthet gyógyfüvet és varázsszert, a kolchisi királynő legfontosabb tulajdonsága az eposzban az, hogy ezeket a szereket jól ismeri, tehát olyan tudás birtokában van, amellyel segíthet Iasónnak teljesíteni a rá váró próbákat.

Amikor a harmadik énekben az Argonauták megpróbálják elkérni a gyapjút Aiétéstől, a király szörnyű haragra gerjed, és emberfeletti próbákat ró Iasónra: tüzet okádó bronzbikákkal és földből sarjadt harcosokkal kell megküzdenie. A kétségbeesett hőst és társait Argos, Phrixos egyik fia próbálja megnyugtatni, és ő ajánlja neki, hogy kérjék Médeia segítségét, aki ért a varázsszerekhez. Argos terve összhangban van Héra szándékával, aki nemcsak pártfogoltját, Iasónt szeretné győzelemhez segíteni, hanem egyúttal azt is el akarja érni, hogy a varázsszerekhez értő királynő Iólkosba kerüljön, és ott elpusztítsa Iólkos királyát, Peliast, aki korábban magára haragította az istennőt (1. 12–14).

Ahogy az epikus világban lenni szokott, az emberi motivációk mellett az isteni akarat is szerepet játszik az események alakulásában. Az Argonauták vállalkozásának két halhatatlan támogatója, Héra és Pallas Athéné a 3. ének elején Aphrodité segítségét kérik. Azt szeretnék, hogy Erós – az elbeszélés szerint Aphrodité fia – szerelmet hozó nyilával lője meg Médeiat, és ezzel biztosítsa a hősök sikerét. Médeiat végül el is találja Erós, épp miközben Iasón Aiétés jóindulatát igyekszik megnyerni. Érzékletes leírást olvasunk arról, hogyan lesz úrrá a szerelem a lányon: elsápad, szíve hevesebben kezd verni, egyre csak az ifjúra gondol, aggódik érte és félti a rá váró próbáktól (3. 275–298, 443–471). Argosnak sem kell sokáig gyözködnie anyját, hogy kérje húga segítségét. Ám mielőtt erre sor kerülne, az eposz bepillantást enged Médeia hálótermébe, álmába, kínzó gondolataiba, fájdalmas gyötrődésébe, ahogy szerelme és családja között próbál választani.

Végül Médeia elhatározásra jut, Iasón mellett dönt, és olyan varázsszert ad neki, amely egyetlen napra sérthetetlenné teszi őt és fegyvereit is. Hekaté templomában négy szemközt találkoznak – ekkor beszélnek egymással első ízben. Az Argonauták vezetője nyájasan viselkedik a lánnyal, szerelemmel és házassággal kecsegteti. Miután

¹⁰ Ez a részlet (találkozásuk Phrixos fiaival és a velük kötött szövetség) feltehetően Apollónios Rhodios újítása, a mítosz más ókori elbeszéléseiből nem ismert.

a csodás növénynek köszönhetően a hérosz kiállja a próbákat, Aiétés haragra gerjed. Megsejti, hogy lánya segített az idegeneknek, Médeia pedig apja bosszújától félve kénytelen elmenekülni az Argonautákkal. Az utolsó, negyedik énekben varázsfüvei segítségével elaltatja az őrkígyót, és ezzel megszerzi az aranygyapjút Iasónnak. Végül az Argó fedélzetén megkezdik viszontagságokkal teli útjukat Hellas felé.

A harmadik énekben a szerelemtől szenvedő fiatal Médeia fokozatosan kegyetlen varázslónővé válik. Segít csapdába csalni saját fivérét, aki az őket üldöző kolchisi csapat vezetője, majd azt is végignézi, ahogy Iasón meggyilkolja, majd feldarabolja testvérét. Ezzel végérvényesen szakít családjával. A phaiákok szigetén egybekel Iasónnal. (A narrátor ezen a ponton jelzi, amit elsősorban Euripidés tragédiájából tudunk: ennek a házasságnak nem lesz boldog vége.)

Médeia akkor jelenik meg utoljára az eposzban, amikor Kréta szigeténél egymaga menti meg az Argót és legénységét a bronz óriás, Talós rájuk zúduló kőzaporától. Korábban csak varázsszereket használt, Talóst viszont szemmel veréssel (*baskania*) öli meg.¹¹ Az eposz, mintegy keretbe foglalva történetét, ekkor nevezi másodsor is *polypharmakos*nak Médeiát – épp akkor, amikor nem használja varázsfüveit.

Az Argó végül eléri célját. A narrátor Aigina szigetén búcsút vesz a héroszok csapatától, és az epilógusban elárulja, hogy innen már nyugodtan, újabb nehézségek nélkül hajóztak haza. Médeia tehát eljut Iólkosba, de hogy mi módon teljesítette be Héra akaratát, hogyan állt bosszút Peliason, és miként ért véget Iasón iránt érzett szerelme, amelyet az *Argonautika* harmadik éneke oly érzékletesen tárt elénk, azt Apollónios már nem mondja el.

Az itt közölt részlet a 3. ének egyik kulcsepizódja. Médeia álmát, belső monológjait és nővérével folytatott beszélgetését tárja elénk az elbeszélő.

DÓRA PESZLEN

Apollonios Rhodios: *Argonautica* 3. 616–824
Introduction to the translation of Éva Tordai

The *Argonautica* by Apollonius Rhodius is the only remaining epic poem from the Hellenistic period and the longest elaboration of the Argonautic myth. After a long time of rejection, in the last few decades the poem has been rediscovered by scientific research, and it has a renaissance in Hungary, as well. Its first Hungarian translation by István Szabó was published in 1877. Ever since we have just a few verses from the *Argonautica* in our mother tongue. In this article we are presenting a detail from the new, yet unpublished Hungarian translation made by Éva Tordai. The third book of the poem tells the love story of Medea, the Colchian princess and Jason, the leader of

¹¹ Korábbi varázslatai során az eposzban Médeia nem gyilkolt. Az aranygyapjút őrző kígyót is – a mítosz más elbeszéléseivel ellentétben – csak elaltatta, nem végzett vele.

the Argonauts – the heroes who wish to acquire the Golden Fleece from the king of Colchis, Aeëtes, Medea's father. After getting shot by Eros and falling in love with the foreign hero, the heroine suffers from the decision she has to make: if she helps Jason to accomplish the challenges he faces, she betrays her family. The detail below (3, 616–824) describes her thoughts, feelings, inner monologues and the conversation with her sister, Chalkiope.